

Б. Андрушків
віце-президент АЕН України,

О. Владимир,

О. Павликівська,

О. Погайдак,

Н. Кирич,

Тернопільський національний технічний університет ім. Івана Пулюя

НАУКА І ПРАКТИКА ВИРІШЕННЯ НАЙВАЖЛИВІШИХ СОЦІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ УКРАЇНИ НА ПЕРСПЕКТИВУ

Вступ або актуальність проблем соціального розвитку. Віковічне прагнення до державної незалежності та сподівання переважної більшості населення України на економічне процвітання та соціальний розвиток, підкріплені оцінками західних експертів, були однією з головних причин голосування за незалежність на референдумі. Однак, роки незалежності принесли, так званій, еліті-олігархії необґрунтовані капітали, а більшості населення гіркі розчарування. Розрив між найбагатшими і найбіднішими частинами населення в Україні за різними оцінками сягає від 38 до 70 разів і зберігає тенденцію до зростання. Уокер Ніл, постійний представник програми розвитку ООН в Україні, під час презентації звіту ПРООН щодо людського розвитку заявив, що в Україні за станом на початок 2017 року за межею бідності проживало близько 60% населення [1]. Основної частки місячних сімейних доходів українців не вистачає на усі товари першої необхідності, а здебільшого на продукти харчування, комунальні платежі та засоби гігієни, не кажучи про одяг, медпрепарати, побутову техніку, витрати на особистий розвиток. Прожиткові мінімуми для дорослих та дітей за сучасного рівня цін в країні викликають іронічну посмішку. Прожитковий мінімум на одну особу в розрахунку на місяць в середньому на початок 2018 року становить 1700 грн.

Проте процес поляризації суспільства супроводжується парадоксальними явищами. У 2010 році в Україні понад 7,3 тисячі осіб задекларували дохід, який перевищує 1 млн. грн. [2]. У 2016 році кількість таких осіб склала 3504 [3].

Тим часом, поглянувши на розмаїття дорогих автомобілів та переповнених елітних розважальних установ, можна зрозуміти, що в нашій державі процвітає тіньова економіка, яка робить абсолютно неможливим не лише входження України до ЄС, але й проведення ефективних реформ у різних сферах суспільного та економічного життя. В соціальному плані тіньові процеси унеможливають збільшення доходів державного бюджету від податків, а відтак фінансування різних соціально важливих програм розвитку держави – забезпечення усіх необхідним дитячих будинків, освітніх та медичних закладів, підтримку ветеранів, інвалідів та інших соціально незахищених верств населення [4].

Аналіз причин виникнення соціальних проблем. Не дивно, що в країні поглиблюється демографічна криза. Як зазначає Палієнко О.А., порівняння статистичних

показників з іншими країнами свідчать, що за основними показниками природних змін населення – народжуваності, смертності, природного приросту – Україна стоїть не тільки після країн Заходу, але й республік колишнього СРСР. За рівнем народжуваності у 2016-2017 роках році вона посіла передостаннє місце серед них та країн Європи, за смертністю населення друге місце серед країн континенту, за рівнем дитячої смертності її показники ввійшла у першу десятку показників для європейських країн, за очікуваною тривалістю життя (67 років) – 109-е місце у світі, коли ще у 1994 році посідала 87-е місце [5, с.133].

Що ж послужило причинами виникнення та загострення соціальних проблем в Україні на сучасному етапі її розвитку? Для початку пригадаємо у якому стані перебувала економіка нашої країни у період здобуття Україною незалежності, які процеси відбувалися у суспільстві.

Передусім, слід відзначити наявність некваліфікованого менеджменту як на найвищому загальнодержавному рівні, так і на рівні різних галузей економічного та суспільного життя. Інерційні, пострадянські, аморфні керівники держави у свій час не бачили викристалізованої самостійної мети розвитку економіки держави, а відтак не могли запропонувати засобів її досягнення.

Руйнування раніше напрацьованих виробничих відносин між різними республіками союзу, відсутність власного незалежного виробництва породило гострий дефіцит товарів в країні. А лібералізація цін за таких умов призвела до виникнення в країні гіперінфляції. У 1993 році в Україні ціни системно зростали майже на 30%. Галопуюча інфляція у другій половині 1993 швидко руйнувала виробництво, обмін, грошову систему країни, наближаючи її економіку до цілковитого занепаду та загострюючи соціальні та політичні конфлікти в суспільстві. Гроші фактично перестали виконувати функцію міри вартості, засобу обігу та засобу платежу. Тому Національний банк України вдався до жорсткої монетарної політики, що дозволило стабілізувати ситуацію на грошовому ринку та забезпечило підґрунтя для проведення грошової реформи та введення в обіг восени 1996 року національної грошової одиниці – гривні. Однак, слід зазначити, що монетарна політика НБУ повинна була супроводжуватися чіткою, виваженою політикою прямого стимулювання виробництва та розвитку ділової активності в країні,

інакше, як показав досвід, не уникнути недовантаженості виробництва, згорання торгівлі та інвестицій, високого безробіття з усіма їх негативними соціально-політичними наслідками.

На тлі гіперінфляції підвищення заробітної плати, стипендій та пенсій не компенсувало значного зниження життєвого рівня населення, особливо постраждали малозабезпечені верстви.

У таких умовах Україні довелося набувати досвід та робити перші реальні кроки до ринкової економіки. Щоб зламати неефективну командно-адміністративну систему господарювання, необхідно було роздержавити економіку, зробити її багатоукладною. Правовою основою формування приватного сектора економіки стали прийняті Верховною Радою Закони “Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)”, “Про приватизацію майна державних підприємств” та прийнятий того ж дня Закон України “Про приватизаційні папери”, “Про іноземні інвестиції” ін. Ці та деякі інші закони послужили формуванню правової бази для приватизації. Однак темпи і якість економічних реформ та ринкових перетворень в Україні й досі залишаються вкрай незадовільними. Економіка продовжує перебувати у стані глибокої кризи. Триває цілеспрямоване знецінення гривні. А тепер додалась ще одна вкрай важлива проблема – воєнно-політичний конфлікт, яких не дозволяє активізувати проведення економічних та соціальних реформ. Керівництво держави в нових умовах повинно набувати нового досвіду – досвіду управління країною в стані війни, і усвідомлювати те що за допущені помилки за таких обставин доведеться платити вкрай високу ціну. Управлінські рішення повинні бути науково обґрунтованими виваженими та оціненими щодо термінів впровадження і реалізації. Для прикладу, управлінські рішення прийняті у монетарній політиці екс-головою НБУ В. О. Гончаровою щодо лібералізації валютного курсу національної грошової одиниці, які призвели до її обвальної девальвації. Навіть спеціалісти МВФ не радять вдаватись до лібералізації валютно-фінансової сфери поки не досягнуто високого і стабільного рівня економічного розвитку в країні, не кажучи вже про наявність війни в країні. Світова практика показує, що валютне регулювання розглядається не як тимчасові антизаконні обмеження прав суб’єктів валютних відносин, а навпаки – як елемент забезпечення економічної стабілізації та національної безпеки [6, с.154].

Окрім вище згаданих проблем, в країні продовжується ігнорування науки як двигуна інноваційного розвитку суспільства, продовжує спостерігатися вплив наукового потенціалу за кордон. Через погіршення добробуту, незадовільний стан охорони здоров’я і соціальної сфери ведуть до міграції робочої сили, до скорочення населення в країні та погіршення процесу відтворення.

Власне ці та інші обставини обумовлюють актуальність та своєчасність означеної проблематики. Зобов’язують вивчити причини застою та провести пошук шляхів вирішення найважливіших соціальних проблем України на перспективу. А також, визначити роль і місце громадських академічних формувань у подоланні соціальних проблем.

Виявлення еволюційних причин загострення комплексу соціальних проблем. Однією з найгостріших та найбільш болючих соціальних проблем є безробіття, яке

охопило всі верстви суспільства і набуває масового характеру. Іноді громадяни свідомо відмовляються працевлаштовуватись на вітчизняному ринку праці. Причини цьому є різні – низька заробітна плата, ризик втратити пільг на сплату комунальних платежів в вигляді державних субсидій, можливість працювати за кордоном, особливо в останній період – період відміни візового режиму в’їзду до країн Європи громадянами України.

Серед безробітних чималу частку посідають працівники науково-дослідних і проектних інститутів, робітники та інженерно-технічні працівники. Як повідомляє Державна служба зайнятості України, на облік безробітних за станом на початок січня 2018 року близько 45% українців мають вищу освіту, а у великих містах, таких як Київ, Харків, Запоріжжя, цей показник вище 80%. За повідомленням Державної служби зайнятості, це обумовлено тим, що у нас більшість вакансій для профпрацівників, а у тих, хто шукає роботу, – вища освіта, і цей дисбаланс не дає можливості для швидкого працевлаштування. На сьогоднішній день в Україні близько 80% випускників середніх шкіл йдуть вчитися до ВНЗ і лише 20% здобувають профосвіту. В Європі ситуація кардинально протилежна – 70% отримують кваліфікацію “працівника з інструментом” і 30% – “вищу освіту” [7].

Широкого розмаху набуває і приховане безробіття, коли працівників, службовців та науковців відправляють у довготривалі відпустки без збереження заробітної плати.

Якщо на початку 2000 р. безробіття вразило 4% працездатного населення України, на початок 2017 року воно досягло 10% [8], армія безробітних нашої держави майже утричі перевищує чисельність особового складу Збройних сил України

В країні зростає кількість нещасних випадків невиробничого характеру. Лише за період 2001-2011 рр. на транспорті смертельно травмовано близько 76 тис. осіб, майже 82 тис. загинуло від отруєнь, 108 тис. осіб покінчили життя самогубством, від насильницьких дій постраждали 50,8 тис. осіб, 37,3 тис. утопилося, 12,7 тис. загинули при пожежах [9].

Що ж стосується правового поля, то воно обтяжене не тільки законами, скільки нормативними, регулятивними, адміністративними актами і розпорядженнями, що гальмують будь-який процес приватної ініціативи, і, як наслідок, створення нових робочих місць і платників податків.

Економічна, соціальна і політична невизначеність призвели до зростання рівня злочинності. Кожен шостий злочин здійснювався неповнолітніми. Це в 2-3 рази більше, ніж у 70-80-ті роки. Що актуалізує виховну функцію як МОНУ, Міністерства культури України, МВС та ін., так і громадськості [10].

Значно зросла економічна злочинність. Продовжують існувати корупція та хабарництво. В цих обставинах не можна оминати увагою і свавілля з боку правоохоронних органів, судів, прокуратур.

В країні дійшло до того, що корупція набуває відкритої та офіційної форми прояву. Саме про це свідчить гіперрозрив у розмірах заробітної плати: середня заробітна плата по Україні за станом на вересень 2017 року становила 7351 грн, прожитковий мінімум з 1.12.2017 – 1700 грн, з 01.01.2018 року оклад професора становить 6414 грн, тоді як за вересень 2017 року заступники голови НБУ отримали зарплати в межах

224-257 тис. грн, а відповідно до судової реформи рядовий служитель місцевого суду зароблятиме близько 45 тис. грн, платня судді Верховного суду стартуватиме від 100 тис. грн, та сягатиме 350 тис. грн [11, с.21]. За сучасних умов, такі диспропорції у розмірах заробітних плат на користь працівників судової системи можна вважати не інакше як відкритою формою корупції та офіційним підкупом судової гілки влади.

За цих обставин, у суспільстві наявна висока недовіра до правоохоронних органів, у тому числі судової системи, яка останнім часом стала обслуговуючим інструментом “дивних” перерозподілів власності.

Після комерціалізації представницької і виконавчої влади, “нова влада” не усвідомлювала свій прихід – надовго чи не ненадовго, одне слово, – не завжди, тому за півроку-рік прагнула накопити те, що її попередники накопили за десятиріччя. Вчинили цим ажіотаж і ще більшу недовіру до влади.

У цій ситуації жодна реформа не буде ефективною, оскільки вона здійснюватиметься винуватцями цього процесу. Влада не відповідальна перед суспільством і не залежна від його оцінок, тому почуває себе розкішно і існує автономно. Суспільство не має власної ідеології, не розвиває високих моральних засад та реальних громадських структур, відсутні авторитети думки.

Таким чином, насправді, створено два суспільства, які живуть у різних вимірах.

Не можна не зупинитися і на інших соціальних проблемах серед яких медицина, лікарі та лікарні. Найкращі спеціалісти виїждять із України цілими галузями, тільки за перші десять років нашої незалежності Україну залишило понад 900 докторів наук. Великою мірою калічать українців такі проблеми, як наркоманія, алкоголізм. Але винити таких людей не можна. Адже там, де є робота, гідні соціальні умови там алкоголізм, наркоманія, інші залежності є рідкістю [12].

У суспільстві спостерігається загальне падіння моралі. Такі властивості людини як чесність, працьовитість, доброзичливість стали відходити на задній план. Більшу цінність набуває вміння заробляти гроші будь-яким шляхом, в тому числі спекуляцією, обманом, крадіжкою, вимаганням тощо [13]. Так сталося ще й тому, що чесна праця не забезпечує заробітку для нормального життя. Контент-аналіз телерадіопередач демонструє фактичну відсутність програм з успішним досвідом, натомість популярні всілякі вечірки, що і стає ідеалом для молодих поколінь.

Зниженню моралі та людської гідності сприяє й сама державна політика з державними субсидіями. Вважаємо, що таке явище як субсидію взагалі варто відмінити, тому що це знижує у людей бажання працевлаштовуватись, розвиває бажання до тонізації сімейного доходу та не виховує у населення заощадливості та бажання покращувати власний добробут. Держава ціленаправлено намагається сформувати у людей поведінкову модель бідняка та прохача. Відтак необгрунтована політика субсидування криє у собі дві проблеми. З одного боку, сприяє тінізації економіки, знижує економічне поживлення, а з іншого, породжує спекуляції, принижує людську гідність та сприяє деморалізації суспільства.

Складною для України залишається і житлова проблема. Хоч в країні існують програми довгострокового фінансування будівництва житла для молодих

громадян, проте високі відсотки по кредитуванню роблять їх малодоступними для більшості громадян.

Негативно впливає на рівень життя населення України гостра екологічна криза. Через експлуатацію зношених автомобілів у багатьох містах забрудненість повітря в 15 разів перевищує гранично допустимі норми [14]. Такий стан екології погіршує здоров'я жителів України: багато дітей народжується нездоровими, посилюється захворюваність людей. На здоров'я людей впливає і нехтування стандартами та нормативами при організації виробництва, виготовленні продуктів харчування, повільне впровадження небезпечних новітніх технологій.

Існування комплексних багато наслідкових проблем потребує комплексного підходу у їх вирішенні. Якщо тінізована економіка породжує недофінансування бюджету, то це ускладнює як фінансування заходів соціального захисту населення, так програм розвитку вітчизняного виробництва [15,16]. Соціально незахищене населення намагається забезпечити власні потреби законними та незаконними методами, що призводить до деморалізації суспільства, зниження рівня культури, можна сказати, навіть до формування психологічно нездорової суспільної поведінки. Скажімо, профспілки, які мають виконувати функцію соціального захисту населення, перетворились на трупів, які утримуються на профспілковому, так би мовити, громадському майні. Фінансові труднощі змушили Уряд відмовитися від широкомасштабного і всеохоплюючого соціального захисту і переорієнтуватись на цільову адресну допомогу найменш захищеним верств населення. На практиці ж це означає, те що коло тих, хто одержував державну допомогу, дедалі звужилося, незважаючи на те, що погребу в ній має значно більше людей.

Просто жакливим є ставлення з боку держави до пенсіонерів та інвалідів як до відпрацьованого матеріалу.

Окремої уваги заслуговує і пенсійна реформа, адже і вона закладає майбутню гальмівну дію у розвитку науки. Раніше, одним із стимулів до наукової діяльності було існування наукової пенсії. Тепер, згідно з новим законодавством, пенсія науковцям нараховуватиметься на загальних підставах за умов, що праця науковців досить часто винагороджується у нижчих розмірах ніж праця, яка і не потребує вищої освіти. З даним підходом можна було б погодитись за сучасних важких економічних, політичних та воєнних умов та проблемою недофінансування усіх процесів державотворення. Але неприйняття таких реформацій породжується підступними діями Уряду, який практично таємно пішов на подвійне підвищення винагороди праці депутатського корпусу. Прості ж люди, з метою покращення власної фінансової захищеності, змушені йти навіть на укладання принизливих договорів довічного утримання, за якими, отримуючи 500-600 додаткових гривень на місяць, заповідають свої квартири будь-кому.

Варто згадати і особливості фінансової підтримки людей з особливими потребами – інвалідів. Згідно законодавства людина-інвалід отримує соціальну допомогу від держави. Яка ціль даної допомоги? В першу чергу, фінансово допомогти людині задовольнити особливі потреби, передусім, у ліках та спеціальному – особливому догляді. Коли людина-інвалід виходить на пенсію, то вона, згідно закону, постає перед

вибором лише однієї пенсії, або отриманні пенсії за інвалідністю, або отриманні пенсії відповідно до відпрацьованого стажу. Це є велике соціальне недопрацювання. Зрозуміло, що з віком здоров'я погіршується у всіх людей, не кажучи про інвалідів. Якщо люди з особливими потребами змогли працювати і заробити на власну трудову пенсію, то це повинно служити прикладом та викликати повагу суспільства до таких людей. Основною ж причиною існування соціальної пенсії по інвалідності є проблеми зі здоров'ям. Коли людина-інвалід виходить на пенсію, то це не означає, що їй більше не потрібна особлива підтримка, і це не означає що їй пенсія може виплачуватись одна, на загальних підставах. Навпаки, люди-інваліди пенсійного віку продовжують потребувати особливої додаткової допомоги, зумовленої як інвалідністю, так і процесами старіння. Відтак, вважаємо, що люди з особливими потребами, які працювали і змогли заробити на трудову пенсію, об'єктивно заслуговують на дві пенсії, або ж на особливі умови нарахування пенсії.

Перелік наведених вище соціальних проблем, звісно, не є вичерпним. Зіткнувшись з численними труднощами, Україна змушена долати виклики сьогодення, які постійно трансформуються та видозмінюються. Досвід показав, що допущені помилки, некваліфіковані дії в минулому ведуть до загострення проблем у майбутньому.

Якщо на етапі становлення незалежності Україна зіткнулася з проблемами, пов'язаними з фундаментальними змінами в її економічній моделі – перехід від командно-авторитарної до ринкової економіки, від однопартійної політичної системи до багатопартійного демократичного Уряду, що у свою чергу спричинило нестабільність в соціально-економічній та політичній системах, то на сучасному етапі вона повинна подолати поглиблену нестабільність та неефективність у даних системах. Як зазначив у своєму останньому інтерв'ю видатний філософ України М. Попович, Балансування між реформаторством і олігархократією приречене на безславний кінець. Кожен день і кожну годину ми стикаємося з нерозв'язаними проблемами, що загрожують розвалом держави. Намагаючись придушити зло, ми породжуємо нове зло. На наших очах відбувається саморуйнування держави. Ця теза доречна сьогодні, була доречною місяць тому і, на жаль, цілком ймовірно, буде доречною місяць згодом. Головна причина навислої над Україною загрози – брак довіри до національної консолідації [17].

У цьому контексті слушною є думка, що для будь-яких соціальних систем існують певні обмеження щодо кількості змін та реформ, які вони можуть безболісно абсорбувати. Як зазначає у своїх виданнях Президент педагогічної академії В.Г. Кремень, “суспільство є не машиною, а живим організмом, що розвивається і само організується за власними законами, яких не можуть порушити ентузіасти-реформатори. Вітчизняний досвід показав, що спроби абстрагуватися від логіки й темпів історичного розвитку, утиснути життя в рамки прекрасного ідеалу, який не відповідає рівню культури, призводять до порушення цілісності системи самоорганізації суспільства” [18, с.72].

На наш погляд, ці слова можна віднести й до реформування сфери освіти в Україні. Саме через перенасиченість докорінних змін в Україні вітчизняна система освіти реформується болісно. Таким чином, ре-

формування сфери освіти в Україні не можна охарактеризувати як поступове, етапи реформи були розмитими у часі, накладалися один на одного, що значною мірою призвело до нагромадження цілей реформування й модернізації освіти, їхньої непослідовності, і при цілком правильній постановці завдань до важкості їх досягнення.

У Білій книзі національної освіти України зазначається, що розвиток української освіти впродовж розбудови державної незалежності відбувався в умовах суперечливих внутрішніх впливів політичних, економічних, культурних і власне освітянських чинників. До головних з них, зокрема, віднесено: політичну нестабільність, часті зміни владних команд, невизначеність орієнтирів щодо ідеологічної консолідації суспільства; непослідовність, недостатню наукову обґрунтованість державної політики у галузі освіти; руйнівні соціальні ефекти освіти (корупцію, політизацію управління, нерівність у можливостях здобуття якісної освіти); відсутність моніторингу якості проведених реформ, низький рівень участі громадськості в т.ч. і громадських академічних формувань, у реформуванні освіти, управлінні нею, оцінюванні її якості; тривалу економічну й екологічну кризи; демографічні зміни (зниження народжуваності, міграцію, збільшення кількості знелюднених населених пунктів); кризу сім'ї як соціального інституту; вибуховий розвиток засобів масової інформації і комунікації (Інтернету), які нарощують свій суперечливий вплив на дітей і молодь; майже нерегульований державою і місцевою владою розвиток освітянських мереж; розбалансування кількісних і якісних показників професійно-технічної і вищої освіти із потребами економіки, ринку праці; розрив у часі і змісті модернізаційних процесів у загальній середній і вищій освіті; незабезпеченість системності заходів, як того вимагають цінності людиноцентрованої освіти щодо утвердження цих цінностей на всіх рівнях освіти [19; 20, с.48].

Стратегічні цілі реформування освіти у будь-якій країні визначаються освітньою політикою й законодавчо закріплюються освітнім правом. Пріоритетні цілі реформування освіти в Україні можна класифікувати як: цілі освіти, що пов'язані з світовими процесами глобалізації, інтеграції та інформатизації суспільства; цілі, що спрямовували освіту на гармонізацію розвитку особистості, суспільства і держави, як цілі-відповіді на виклики, які постали перед країною та її громадянами внаслідок значних соціально-економічних змін у країні і потребували від кожного громадянина і суспільства в цілому адаптації до нових політичних, правових і економічних умов; цілі, що пов'язані з реформуванням освіти відповідно до обраного країною європейського вектору розвитку. Основні принципи реформування освіти в Україні були окреслені Урядом на Першому конгресі українських освітян. Тоді ж, у 1993 році, була прийнята Державна національна програма “Освіта” (“Україна XXI століття”), яка визначала стратегічні завдання реформування освіти в Україні: відродження і розбудова національної системи освіти як найважливішої ланки виховання свідомих громадян української держави; формування освіченої, творчої особистості; виведення освіти в Україні на рівень розвинених країн світу шляхом докорінного реформування її концептуальних, структурних, організаційних засад. Також, передбачалося створення на рівноправній основі недержавних

закладів та глибока демократизація традиційних навчально-виховних закладів [21]. У документі були визначені напрями її реформування, які торкалися таких важливих змін, як доступ до вищої освіти; зміст та координація системи вищої освіти; методи викладання; автономія вищих навчальних закладів; державний контроль за освітою; диверсифікація освітнього планування та фінансування; демократизація управління навчальними закладами. Треба зазначити, що в Україні державна політика у сфері вищої освіти перебуває в компетенції Верховної Ради України, управління цією ж сферою є в компетенції Кабінету Міністрів, Міністерство освіти і науки України є значно більшою автономією вищих навчальних закладів; державний контроль над освітою, аніж аналогічні міністерства в багатьох інших європейських країнах. До основних положень державної політики у сфері вищої освіти, зокрема, можна віднести: громадяни України мають право здобувати вищу освіту в державних та муніципальних вищих навчальних закладах безкоштовно на конкурсній основі. Наступні важливі положення державної освітньої політики стосуються того, що на процес здобуття вищої освіти не повинні впливати політичні партії, громадські та релігійні організації; українська вища освіта повинна бути інтегрована у всесвітню систему вищої освіти, зберігаючи при цьому свої цінності і традиції; повинна існувати державна підтримка пріоритетних галузей досліджень з фундаментальних та прикладних наук [20]. Законодавчою основою для вищої освіти в Україні є Конституція України, Закон України “Про вищу освіту”, доповнені іншими більш вузькими законодавчими актами, а також Указами та постановами Президента та Кабінету Міністрів. Приєднання України до Болонського процесу в травні 2005 року спричинило появу ще інших нормативних документів щодо організації навчального процесу у вищій школі. Впровадження цих законів вимагало серйозних змін у структурі, змісті, фінансуванні та управлінні освітою. Реформи мали на меті наблизити національну систему освіти до європейської. Порівняно з європейськими країнами значною проблемою для української вищої освіти є проблема автономії вищих навчальних закладів. Так, до повноважень Міністерства освіти і науки України належать, зокрема, аналіз та прогнозування діяльності у всій галузі вищої освіти та дотичності цієї діяльності до позаосвітнього середовища, включаючи планування робочої сили; формулювання державної політики у сфері вищої освіти та наукових досліджень (із затвердженням наукових ступенів і вчених звань, складу спеціалізованої вченої ради тощо), розроблення програм розвитку та стандартів вищої освіти; визначення обсягів матеріально-технічного забезпечення та фінансової підтримки для вищих навчальних закладів; контроль за дотриманням стандартів вищої освіти; ліцензування та акредитація вищих навчальних закладів; узгодження з вищими навчальними закладами схем підготовки кваліфікованих спеціалістів тощо. Керівникам вищих навчальних закладів Закон в Україні надає значно вужчі права і повноваження, зокрема, зобов’язує складати документи про заснування вищого навчального закладу; організувати ліцензування вищих навчальних закладів; здійснювати контроль над фінансовою та економічною діяльністю вищого навчального закладу; здійснювати контроль над виконанням вимог, викладених при заснуванні вищого навчального закладу та інших юридичних зо-

бов’язань; приймати стратегічні рішення, які стосуються внутрішньої організації та розвитку вищого навчального закладу [21]. Крім того, вони можуть: визначати методи навчання та викладання; приймати на роботу працівників; розробляти свої власні дослідницькі програми; створювати факультети, відділення, центри дослідження, нові вищі навчальні заклади; займатися видавничою діяльністю; співпрацювати з іншими вищими навчальними закладами та із зовнішніми структурами на регіональному, національному чи міжнародному рівнях; подавати пропозиції щодо внесення змін до законодавства у сфері вищої освіти.

Роль громадської компоненти у вирішенні соціальної проблематики в освітній галузі. Необхідно сказати що, на даний час, існує багато концепцій, рекомендацій та заходів з реалізації соціальної політики як в нашій державі так і в освітній галузі. Наприклад, Президент громадського об’єднання Академії вищої освіти України проф. Табачников С.І. у своїй передвиборній програмі ставив перед АН ВО України такі задачі:

- Зупинити експерименти над українською освітою і наукою та докласти всіх зусиль для стабілізації стану справ у галузі.

- Усі інституції зобов’язані вести максимально можливу і ефективну освітньо-виховну та інформаційну політику, яка забезпечувала б потреби суспільства у патріотичному вихованні не лише молоді, а й дорослих громадян, формувати їх свідомість як справжніх патріотів нашої держави. Роль освітян і науковців неосціненна у вихованні нового покоління громадян – покоління Українців.

- В українській освіті і науці має домінувати Українська аура. Кожен студент, випускник, учень повинні бачити своє місце і свою роль в утвердженні української державності, в піднесенні авторитету нашої країни у світі. Той, хто позбавлений патріотизму, не утверджуватиме свою державність, а руйнуватиме її.

- Підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС відкриває нові горизонти для міжнародної інтеграції вітчизняної науки і освіти. Водночас слід зазначити, що орієнтація вітчизняної системи освіти на зарубіжні новації не має призводити до її докорінної перебудови. Це повинно бути лише стимулом для переосмислення освітньої системи, порівняння її з європейськими та сучасними вимогами і стандартами з метою визначення шляхів та можливостей її удосконалення на новому етапі для зміцнення держави.

- Наукові дослідження, насамперед, повинні бути спрямовані на обґрунтування дієвих механізмів створення соціально-орієнтованої економічної моделі, яка б забезпечувала людиноцентристську державну політику в Україні.

- Враховуючи науковий та економічний потенціал галузей економіки, військово-політичний стан у державі, пріоритетними напрямками наукових досліджень та підготовки фахівців у ВНЗ України слід вважати агропромисловий сектор, національну безпеку, оборону, космічну галузь, літакобудування, кораблебудування, ІТ-технології, біотехнології та інші.

- Виконання поставлених завдань неможливе без належного фінансування з боку держави потреб науки і освіти, а тому потребує від уряду значного збільшення державного фінансування науки і освіти у пріоритетних галузях. Це дозволить, насамперед, оновити застаріле обладнання, і, відповідно, підняти наукові дослідження та підготовку фахівців на якісно новий

технологічний рівень, що дозволить отримати відповідні наукові результати.

• На державному рівні запровадити більш активну та плідну співпрацю закладів освіти, наукових установ і дослідницьких вищих навчальних закладів з профільними іноземними закладами та установами щодо питань міжнародної інтеграції науки і освіти, організацію на державному рівні масштабних спільних конференцій, семінарів, круглих столів тощо з обговорення актуальних наукових питань міжнародного та регіонального характеру.

Метою програми було збереження і всебічна модернізація АН ВО України, виведення її на загальноєвропейський і світовий рівень наукової, організаційно-інформаційної та громадсько-культурної діяльності, істотне підвищення престижу членства в Академії.

Умовою досягнення цієї мети є докладання зусиль для надання Академії статусу Національної, постійне впровадження інноваційних методів та технологій розвитку АН ВО України із збереженням кращих її традицій і досягнень.

Реалізація стратегії розвитку громадських академічних формувань ґрунтується на таких принципах, як: верховенство права; законність; гуманізм; академічна мобільність; свобода; патріотизм; професіоналізм; поєднання освіти, науки і практики та передбачає такі основні напрямки:

– забезпечення відповідності якості функціонування Академії європейським традиціям самореалізації особистості; забезпечення потреб суспільства; поєднання інтересів людини, суспільства та держави; визнання прав людини вищою соціальною цінністю;

– інтеграція освіти і науки, які забезпечуються Академією, у Європейський освітній простір;

– створення сприятливих умов для освітньої і наукової діяльності викладачів, студентів, аспірантів, докторантів;

– інтернаціоналізація діяльності Академії шляхом забезпечення можливостей академіків та членів-кореспондентів викладати, стажуватися та здійснювати наукову діяльність у вищих навчальних закладах країн Європейського Союзу;

– утвердження в діяльності Академії моральних цінностей соціальної активності, громадянської позиції, відповідальності, самоорганізації;

– утвердження та розвиток лідируючих позицій Академії в системі громадських організацій України;

– залучення студентів, аспірантів, докторантів до освітніх, наукових, культурно-масових заходів Академії;

– активізація діяльності Академії щодо отримання національних і міжнародних грантів;

– розвиток стабільних міжнародних зв'язків із провідними вишами країн Європейського Союзу шляхом впровадження програм обміну;

– збереження, розвиток та формування наукових шкіл і основних напрямків діяльності для подальших досліджень;

– організація зустрічей із видатними діячами культури, поетами, письменниками, представниками різноманітних конфесій;

– заохочення та сприяння закордонним науковим публікаціям академіків та членів-кореспондентів Академії України;

– організація та проведення наукових заходів Академії – конференцій, презентацій, круглих столів тощо;

– публічне оприлюднення та обговорення результатів діяльності Академії та її Президії;

– постійний розвиток і вдосконалення функціонування веб-сайтів цих громадських об'єднань України і видання відповідних – Вісників, подальший їх розвиток і модернізація як провідних громадських освітянських організацій на основі поєднання як традиційних, так і новітніх методів наукового менеджменту з академічними свободами і колегіальністю в ухваленні важливих рішень.

Забезпечення подальшого розвитку Академії як інструментарію вирішення соціальних проблем шляхом:

1. *Активізації участі Академії в реформуванні системи вищої освіти України, сутність якого виявляється у:*

перетворенні вищої освіти на передумову економічного розвитку, стабільності українського суспільства;

підвищенні соціально-економічного статусу освітянина і науковця;

переосмисленні наукових і освітніх стереотипів, що склалися за радянської доби;

дослідженні понять, категорій та явищ, що сформувалися під впливом нових суспільних процесів;

досягненні високого рівня якості вищої освіти, що забезпечить її конкурентоспроможність на міжнародному рівні;

вихованні особистостей із глибоким почуттям патріотизму, критичним мисленням та твердою громадянською позицією.

2. *Сприяння залученню молодих учених до Академії та максимального використання наукового потенціалу досвідчених академіків через:*

активізацію діяльності Ради молодих учених; проведення конкурсів на кращу наукову працю молодих учених;

організацію наукових доповідей та повідомлень молодих учених на засіданнях Президії Академії;

проведення наукових дискусій та методологічних семінарів на рівні Відділень Академії;

збереження персонального складу академіків та апарату Президії;

забезпечення надання статусу академіка членам-кореспондентам Академії, які захистили докторські дисертації.

3. *Сприяння інтеграції Академії у міжнародну науково-освітню спільноту через:*

забезпечення відповідності діяльності Академії міжнародним стандартам;

сприяння укладенню договорів про партнерство і співробітництво у науковій та освітній сферах з іншими громадськими організаціями, науковими та освітніми закладами Європи і світу;

участь Академії у міжнародних проектах Horizon-2020, Erasmus, Erasmus+KA 2;

сприяння участі членів Академії у міжнародних конференціях та симпозіумах;

заохочення закордонних наукових публікацій академіків та членів-кореспондентів Академії;

сприяння членству Академії у закордонних академіях.

4. Забезпечення стабільного фінансового становища Академії завдяки:

залученню іноземних учених до членства в Академії;
участі Академії у науково-освітніх програмах ООН та ЄС;
участі у міжнародних грантових програмах;
подальшому розвитку матеріально-технічної бази Академії, у тому числі і за рахунок спонсорських надходжень;

створенню заохочувального фонду для матеріальної підтримки академіків, фінансування наукових пошуків молодих учених, видавничої діяльності;
розв'язанню проблеми постійних приміщень для керівних органів Академії.

5. Впровадження новітніх технологій в діяльності Академії, а саме:

активізації функціонування веб-сайту Академії;
постійного оновлення інформації про діяльність Академії та науково-освітні заходи;
модернізації управління та структури Академії;
впровадження єдиної електронної системи внутрішнього документообігу та звітної документації;
впровадження передового європейського досвіду в освітній та науковій сферах;
повноцінної інтеграції до Болонського процесу через поєднання наукової та навчальної діяльності.

6. Збереження морально-психологічного клімату в Академії шляхом:

впровадження вимог дотримання норм професійної етики;
розробки морально-етичного кодексу члена Академії;
сприяння збереженню атмосфери доброзичливості, взаємопідтримки та коректності у відносинах;
своєчасному розгляду всіх звернень та заяв академіків і членів-кореспондентів Академії;

сприяння самоврядовним процесам в Академії відповідно до вимог законів України «Про вищу освіту», «Про громадські об'єднання» та Статуту АН ВО України;

розвитку морального заохочення членів Академії, які досягли значних успіхів у професійній діяльності та популяризації Академії.

7. Реалізації виховної роботи в межах Академії, основними аспектами якої є:

залучення аспірантів та студентів, які мають здібності до науково-дослідної роботи шляхом участі у наукових конференціях, підготовки публікацій до Академічних Вісників;

розвиток системи конкурсів на кращу наукову роботу докторантів, аспірантів та студентів, стимулювання та заохочення наукової діяльності молоді;

формування у молодих учених відчуття поваги до діяльності громадських Академічних формувань.

Висновки. У межах цього аналітичного дослідження були описані лише найбільш гострі й злободенні соціальні проблеми сучасної України. Натомість потрібно усвідомлювати, що гострі соціальні проблеми є підґрунтям політичної нестабільності та негараздів у державі; недостатні соціальні умови життя унеможливають зміцнення демократичного врядування та інститутів громадянського суспільства.

Світова практика свідчить, що коли зубожіння населення перевищує 80%, будь-яку владу міняють, причому самі громадяни і в насильницький спосіб.

Тому без їх належного розв'язання інтеграція України до європейського політико-правового простору є неможливою.

Враховуючи вищезазначене, Балабан Р. В., старший науковий співробітник Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І.Ф.Кураса НАН України, кандидат політичних наук, старший науковий співробітник та Черінько І. П., молодший науковий співробітник означеного Інституту, магістр міжнародних відносин, пропонують [22] наступні практичні рекомендації у сфері соціально-економічного розвитку :

– перші кроки зламу системи – це спрощення оподаткування і зняття погоджувальних і дозвільних перепон для бізнесу плюс економічне й ефективне використання бюджету. Що дасть можливість самостійного розвитку малого й середнього бізнесу і, як наслідок, появи середнього класу. Реальному чисельному збільшенню реального середнього класу, який за своєю природою формулюватиме запити нової якості. Наявний середній клас є номінальним;

– українськими проектами можуть стати „Україна туристична”, „Україна аграрна”, „Україна інтелектуальна”. Як наслідок, становлення реального середнього класу. Парадокс, але влада в цьому не зацікавлена. Вона живиться “деребаном” бюджету, захоплює великий бізнес, її виборці орієнтуються на популярістські лозунги;

– розробити державні (а не підтримувати приватних аферистів) програми будівництва житла під оптимальні відсотки для працівників бюджетної сфери. Держава все одно отримає прибуток із відсотків, ці програми, безсумнівно, будуть вигідними, натомість велика кількість талановитих фахівців, що мріють працювати в приватних структурах, повернуть свої погляди на бюджетну сферу;

– вперто вести боротьбу з корупцією, передусім із таким огидним її вираженням, як хабарницьке кумівство. На високі посади мають влаштовуватися професіонали, а не коханки та племінники можновладців;

– забезпечувати випускників ВНЗ, що навчалися державним коштом, першим робочим місцем у державних структурах. Це дасть молоді гарантії завтрашнього дня, а державі – відпрацювання випускниками тих коштів, які вона затратила на освіту своїх громадян. Неприпустимо, наприклад, коли випускник юридичного факультету КНУ імені Тараса Шевченка, де рік навчання коштує 40 000 гривень, навчався на бюджетній формі, а потім іде до іноземної фірми чи іде за кордон. Водночас пам'ятаймо, що якщо той самий випускник не з Києва, і йому не буде надано доступного житла, змушувати його йти на державну службу є тяжким злочином;

– передбачити виділення більшої кількості коштів (за рахунок зменшення фінансування різних незрозумілих ідей на кшталт будівництва на кожному кроці пам'ятника видатним українцям, адже для тих, хто поклав душу й тіло за свободу нашої держави було б набагато приємніше бачити свій народ заможним і здоровим, а не собі пам'ятник) на охорону здоров'я та безкоштовні ліки, і, особливо, зарплати лікарям, чия робота є вельми тяжкою;

– заборонити законом навіть у кризових ситуаціях приватним установам, які діють на території України, скорочувати штат співробітників вище від певної встановленої законом межі, адже в гонитві за максимальними прибутками топ-менеджери просто ві-

шають казна-які обов'язки на невелику групу осіб, винувачи багатьох на вулицю;

– опустити нижній ценз кримінальної відповідальності з 14 до 13 років, адже безліч злочинів скоюються саме 13-річними злочинцями, котрих нерідко навіть із таких міркувань спеціально й наймають. Чомусь у США, які вважаються еталоном демократії, навіть 11-12-річних убивць і грабіжників засуджують на тривале ув'язнення, а в Україні таких недолюдків через малий вік відпускають на волю;

– посилити демократичний контроль над правоохоронними структурами, виражений у відстеженні зв'язків тамтешніх чинів із кримінальними структурами, а також скасувати недолугу радянську практику, згідно до якої, наприклад, кожен слідчий щомісяця, щороку мусить передавати певну кількість справ до суду, а якщо цього не робить – карається. Кількість справ мусить залежати від кількості злочинів та ступеня вагомості доказів проти підозрюваних, а не від гонитви за показниками;

– у цьому ключі також необхідним є демократизація судового процесу – надання ширших, у тому числі з використанням новітніх технологій (таких, як високоякісна експертиза ДНК тощо) можливостей звинуваченим довести свою невинність, посилення практики присяжних, захисту свідків;

– скоротити чисельність вищого керівного складу в держпараті, який тільки створює бюрократичні перепони, натомість збільшити можливості для виконавчої ланки, на яку припадає вся рутинна робота. Звісно, таке рішення мусить приймати самі керівники, але ж думати треба не про себе, а про майбутнє держави.

Отже однозначно можемо підсумувати, що процеси державотворення, соціального забезпечення населення та освітнього розвитку нації є нерозривно пов'язані і між ними існує причинно-наслідковий зв'язок. Реалізація стратегії вирішення соціальної проблематики у контексті заходів розвитку громадських Академічних формувань є чинником збереження традицій академічної школи новітніх напрямків їх діяльності в Україні, реагування на наявний досвід у цій сфері та повноцінної інтеграції національної освіти і науки до європейського освітнього й наукового простору.

Відтак, соціально захищене та освічене населення заложить добрі підвалини для розвитку висококультурної та економічно стабільної держави.

Список використаних джерел

1. Близько 60% українців живуть за межею бідності – ООНД. URL: <https://www.unian.ua/society/1850746-blizko-60-ukrajintsv-jivut-za-mejeju-bidnosti-oon.html>.
2. В Україні кількість осіб, які задекларували дохід вище 1 млн. грн., зросла на 19%, - до 7,3 тис. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/gnsu-v-ukraine-kolichestvo-chelovek-zadeklarirovavshih-dohod-06092011154000>.
3. Продан М. Кількість мільйонерів зменшилась на чверть, а їх загальний дохід зріс. URL: http://sfs.gov.ua/media-tsentr/novini/295_861.html.
4. Андрушків Б., Кирич Н., Мельник Л. Роль освіти в організації використання Європейських відходів до забезпечення сталого розвитку економіки у

постконфліктний період. *Вісник економічної науки України*. 2016. № 1(30). С.3-6.

5. Палієнко О.А. Демографічна криза в Україні: шляхи її подолання. *Young Scientist*. September, 2017. No 9.1 (49.1). С. 133-136 URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/9.1/32.pdf>.

6. Владимир О. М., Дзюблюк О. В. Банки у системі організації валютних відносин: монографія. Тернопіль: Астон, 2014. 264 с.

7. Рівень безробіття в Україні]. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/unemploy/2017>.

8. Половина безробітних українців мають вищу освіту – Служба зайнятості. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2018/01/24/633326/>.

9. Сучасний стан охорони праці в Україні та за кордоном. URL: http://studopedia.com.ua/1_41375_suchasniy-stand-ohoroni-pratsi-v-ukraini-ta-za-kordonom.html.

10. Андрушків Б.М., Кирич Н. Б., Сівчук І. П. Про кризу взаємовідносин у загальній теорії криз. *Регіональна економіка*. 2008. №8. С. 122–134.

11. Владимир О. Об'єктивна необхідність забезпечення політики сталого розвитку економіки країни. *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2017. Вип. 2 (17). С. 13-29. URL: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2017/17vomrek.pdf>.

12. Сисоєва С.О. Суспільство і особистість: гармонізація розвитку. *Рідна школа*. 2012. № 12 (996). С. 8-12.

13. Андрушків Б.М., Черницінець С. П. Корпоративна культура. Київ : Кондор, 2011. 528 с.

14. Мельник Л.М., Андрушків Б.М. Інтеграція екологічної складової у практичне виробництво середовища з метою забезпечення сталого розвитку підприємства. *Вісник Житомирського національного агроєкологічного університету*. 2015. №1(47), т. 1. С. 69-75.

15. Кирич Н. Б. Стабільність виробництва та фінансова стійкість господарських структур – необхідна умова інтеграції України до ЄС: тези доп. Міжнар. наук. конф. // *Разом в Європі: маркетингові стратегії регіонального розвитку*: зб. наук. праць Терноп. інституту соц. та інф. технол. Тернопіль: ТІСІТ, 2005. С. 35–36.

16. Кирич Н.Б. Особливості управління техніко-економічними факторами стабілізації виробництва на сучасному етапі. *Галицький економічний вісник*. 2006. № 2 (9). С. 33 – 38.

17. Остання публікація Мирослава Поповича: Зачеплено важливий нерв України. URL: https://24tv.ua/ostannya_publikatsiya_miroslava_popovicha_zachepлено_vazhliivy_nerv_ukrayini_n924948.

18. Кремень В.Г. Філософія національної ідеї. Людина. Освіта. Соціум. Київ: Грамота, 2007. 576 с.

19. Біла книга національної освіти України / Т.Ф. Алексеєнко, В.М.Аніщенко, Г.О.Балл [та ін.]; за ред. акад. В.Г. Кременя; НАПН України. Київ: Інформ.системи, 2010. 342 с.

20. Сисоєва С. Освітні реформи: освітологічний контекст. *Теорія та практика управління соціальними системами*. 2013. № 3. С.44-55.

21. Державна національна програма “Освіта” (Україна XXI століття) // Освіта. 1993. №44–46. 62 с.

22. Соціальні проблеми сучасної України та практичні рекомендації щодо їх вирішення. URL: <http://www.hetman.tv/nomera/2009/2009-4-5-28/soz.html>.